

як і всім творчим доробком, продовжував традиції української романтичної літератури XIX ст.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин. — М.: Худож. л-ра, 1975. — С. 234—407.
2. Камінчук О. Поетика української романтичної лірики: (Проблеми просторової організації поетичного тексту) / Ольга Камінчук. — К.: ЛТД, 1998. — 160 с.
3. Лапко О. Антитетичність художнього часу як атрибут романтичного мислення: (на матеріалі «історіософських» поезій Якова Щоголева) / О. Лапко // Вісник Луганського національного

- університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. — 2010. — № 11. — С. 129—136.
4. Лапко О. Сюжети «народних оповідань» в поетичній обробці Якова Щоголева / О. Лапко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. — 2009. — № 18. — С. 71—76.
 5. Хавкіна Л. Українська романтична поезія кінця 20-х - початку 40-х рр. XIX ст.: міфопоетичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Л. М. Хавкіна. — Х., 2003. — 18 с.
 6. Шалагінов Б. Романтичний словник: до історії понять і термінів раннього німецького романтизму / Борис Шалагінов. — К.: Вид.-поліграф. центр НаУКМА, 2010. — 136 с.
 7. Щоголів Я. Твори. Повний збірник з ілюстраціями / Я. Щоголів; упор. М. Сумцов. — Х., 1919. — 287 с.

U. REGUSH
Berdiansk

TIME SPACE MODEL OF THE WORLD IN YAKOV SCHOGOLEV'S POETRY

The article is devoted to study of chronotope of Yakov Schogolev's poetry. In the article the author writes about the singularity of time space model. The works of the poet are characterized by historical, real and surreal space and also historical cyclical and linear space model.

Key words: chronotope, romantic time and space, time model.

Ю. С. РЕГУШ
г. Бердянск

ВРЕМЕННОПРОСТРАНСТВЕННАЯ МОДЕЛЬ МИРА В ПОЭЗИЯХ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

Статья посвящена изучению хронотопа произведений Якова Щоголева. В исследовании отмечается своеобразие временнопространственной модели мира поэзий автора. Отмечается, что произведения поэта характеризуются историческим, реальным и ирреальным пространством, а также исторической, циклической и линейной временной моделью.

Ключевые слова: хронотоп, романтическое время и пространство, временная модель.

Стаття надійшла до редколегії 30.07.2014 р.

УДК 821.161.2-2 (Старицька-Черняхівська Л.)

І. Г. РОДІОНОВА

м. Миколаїв

pilgrim.70@mail.ru

ОБРАЗ МАЗЕПИ В ТРАГЕДИИ ЛЮДМИЛЫ СТАРИЦЬКОЙ-ЧЕРНЯХИВСЬКОЙ «ІВАН МАЗЕПА»

У статті досліджуються конститутивні ознаки трагедії та засоби творення образу Івана Мазепи в однойменній драмі Л. Старицької-Черняхівської

Ключові слова: трагедія, конфлікт, характер, перипетії, неоромантизм, неокласицистичний стиль.

У драматургічному доробку Л. М. Старицької-Черняхівської ціла галерея історичних постатей (Б. Хмельницький, П. Дорошенко, І. Мазепа, У. Кармалюк). Як зауважує В. Петрук, вона прагне об'єктивно оцінити історичний досвід, усвідомити причини фатальних поразок у боротьбі за незалежність України. В історіософській концепції письменниці провідною є думка про духотворчу енергію історичної минувшини як ґрунту державоробудовчої ідеї.

Нашу увагу привернула неординарна постать української історії, гетьман Лівобережної України Іван Степанович Мазепа, котрий стоїть у центрі останнього драматичного твору Л. Старицької-Черняхівської – «Іван Мазепа», – написаного 1928р. й надрукованого 1929 у видавництві «Рух». Мета даної розвідки – проаналізувати засоби творення характеру в межах конститутивних ознак трагедії.

Оскільки відсутні точні відомості про те, які матеріали використовувала письменниця

для написання твору, можна припустити, що це були козацькі літописи XVII–XVIII ст., «Історія Русів», яка мала в свій час значний вплив на культурну й наукову інтелігенцію. Вірогідно, мали вплив також художні твори зарубіжних і вітчизняних письменників та науковців, зокрема поема Дж. Байрона «Мазепа», трагедія Ю. Словацького «Мазепа», твори В. Гюго, «Історія Карла XII» Вольтера, поеми О. Пушкіна «Полтава», С. Руданського «Мазепа, гетьман український». І, напевно, вирішальну роль відіграло зацікавлення славетного батька, Михайла Старицького (під впливом якого й сформувалися розуміння театру і почуття драматургічного мистецтва), зокрема, його діалогія «Молодість Мазепи» та «Руїна».

Звернулася письменниця до образу Мазепи у 1929 році, в нелегких умовах ідеологічного тиску та особистих проблем (арешт і ув'язнення єдиної доньки, процес СВУ, цілеспрямована політика руйнації української культури). Академік С. Єфремов охарактеризував твір письменниці як акт воскресення й утвердження духу української державності в період «падлючого часу». Так був охарактеризований час не лише мазепинської епохи, а й епохи радянсько-більшовицької. «Драма Л. Старицької вражає промовистими алюзіями до сучасних обставин української дійсності. Антиросійські настрої посполитих, засудження ката й тирана Петра, що звучали в драмі, були натяком на русифікаторську політику радянського уряду та наступ тоталітаризму в державі» [5, 179].

Завдяки вдало використаному прийому, – канцелярському стилю – Л. Старицька-Черняхівська відтворила колорит епохи. На початку першої дії 12 канцеляристів пишуть під диктовку старшого писаря Мазепині універсали: «... А поневаж всякіі на людей вірних тяжести, утиски і здирства походять від властолубних накупнів, – забороняємо владою нашою всякіі корупції полковникам і сотникам, і всім урядникам як військовим, так і посполитим. Забороняємо обтяжувати вдів та сиріт вимаганням датків і всяких посполитих повинностей...» [4, 200]. Усі ці та інші пункти «Реєстру універсалів гетьмана Івана Мазепи (1687–1709)», з якими була добре обізнана письменниця, означають дійсний час, – поча-

ток XVIII століття. Цей час відомий дослідник мазепинської доби, О. Оглоблин, охарактеризував як «час відродження України – політичного, економічного, культурного – по Руїні, що знищила великі плани Хмельницького, Виговського і Дорошенка, обмежила Українську державу тереном Лівобережжя, поставила гетьманську державу віч-на-віч з ростучою силою старшинської аристократії й залишила Україну на поталу московському імперіалізму» [3, 33].

Створюючи образ Івана Мазепи, Л. Старицька-Черняхівська не пішла второваними шляхами таврування чи «забронзування» гетьмана, показала його складним і різноликим, зробила спробу подати максимально-об'єктивний образ державного діяча та людини на фоні внутрішньої і зовнішньої політики українсько-козацької держави. Ще у 1911 р. авторка написала віршовану драму «Гетьман Дорошенко», в якій образ Мазепи окреслено лише на початковому етапі його кар'єри, коли він переходить до табору І. Самойловича, викликаючи негативну реакцію, то в пізніше написаній драмі «Іван Мазепа» стає зрозуміло, чому він саме так зробив: прагнув досягти найвищого щабля в Україні і вже звідти діяти у свій спосіб. Основною метою політики Мазепи, як гетьмана, були: об'єднання українських земель – Гетьманщини, Правобережжя, Запоріжжя, Слобожанщини і Ханської України в складі єдиної Української держави під гетьманським регіментом; встановлення міцної автократичної гетьманської влади у становій державі європейського типу, зі збереженням системи козацького устрою.

Дія трагедії «Іван Мазепа» розгортається у виняткових умовах, фактично присутній один головний герой, за свідомістю й психікою якого стежить автор і читач, решта персонажів – другорядні, їх внутрішній світ не досліджується. У драмі образ гетьмана цікавий завдяки інтризі навколо нього. У центрі – проблема відносин особистості з оточенням. Трагічність образу розкривається через підкреслену душевну самотність героя. Мазепа змушений розірвати коло замкнутості, шукаючи серед свого оточення одностайців. Як патріот-державотворець, Мазепа постає у діалогах зі своїм небожем А. Войнаровським та вірним сподвижником Орликом:

... ми

Будуємо Україну, ...Хоч згинем,

А вернемо всі згаслії права.

Загину я... за мною підуть другі [4, 271].

Він прагне звернути увагу своїх сучасників на справжні причини трагічної ситуації на Україні – утрати нею державності, занепаду, указує до чого призводить розбрат:

А хто ж

Руйнує все і нівечить? Отчизни

Горливії і вірні сини,

Петру царю сами у всім голдують (дають данину – І. Р.)

І продають за гроші рідний край!

Що там Петро! Свої страшніш... [4, 288].

Про душевні переживання головного героя, про його психічний стан свідчить структура реплік – ламані фрази, повтори, паузи, риторичні фігури. Для драматургії Л. Старицької-Черняхівської загалом, і для цієї трагедії зокрема, властиві неприйняття натуралізму, органічне сполучення різних стильових прийомів неоромантизму, неокласицизму, символізму та неореалізму. Ознакою неокласицистичного стилю Л. Старицької-Черняхівської є насиченість тексту афористичними висловлюваннями, крилатими фразами. У драмі «Іван Мазепа» їх доволі багато («Жалуй своїх, щоб тобі самому було добре», «Добробут держави пов'язаний з добробутом селянина», «В згоді зростають і малі діла», «Подібне подібним лікується», «Хочеш згоди, готуй війну», «Розумному досить», «Коли мене й моя правиця зрадить, я одсічу її...»), й служать вони передусім ілюстрацією складних міркувань та переживань головного героя у контексті його різних політичних орієнтацій та конфронтацій.

Окрему роль у дії трагедії відведено перипетіям, болісному переходу від незнання до знання, що викликає в героя страждання. У 1708–1709 рр. Мазепа мав надію на допомогу польського короля Станіслава Ліщинського, який, спільно зі шведським корпусом, мав зайняти Правобережну Україну й піти далі на лівий берег Дніпра. Мазепа кілька разів посилав своїх довірених людей до Станіслава, закликаючи його прискорити похід на Україну. В листі до короля з Ромна 5 грудня 1708 року гетьман писав: «Чекаю щасливого і скорого прибуття, щоб ми могли спільною зброєю й

думкою неприятельського московського наміру одразу приборкати дракона, а найпаче тепер, коли почала Москва грамотами своїми простий бунтувати народ і громадянську всчинати війну» [3, 301]. Отримавши лист від княгині Дольської, котра попереджає Мазепу про обіцяний Польщею протекторат Правобережному гетьману Семенові Палію, а в ньому – таємну записку польського короля, авторка оприявнює головного героя у передчутті можливого краху, в ситуації не прогнозованого екзистенційного вибору:

Секретний цей трактат

Безпечніший за бунт. А... бунт... повстання...

Непевний крок... Сокира... У!... А нащо

Те все мені... Шаноба... злото... честь...

Спинитися... поки ще час... Спинитись...

Ні-ні-ні-ні! Хай згину я, але...

Я гетьман тут і прапора України

Перед тобою не схилю.....[4, 276].

Л. Старицька-Черняхівська освоює, осмислює й оцінює поведінку Мазепи через ланцюжок словесних позначень, відчуває всі відтінки його психіки, емоційно переживає кожну його тезу:

Де сорок куренів,

Там сорок рад, а язиків тьми тисяч.

Ні-ні-ні-ні! На вольностях таких

Держава не втрималася б ніколи:

З тих Чорних рад зростає чорний бунт,

Що поверта весь край в страшну руїну,

З-за волі волю знищить, бо юрба

Страшна, сліпа, топтати тільки вміє

Й потопче все, і стане на чолі

Той, що юрбу приборка батогамі... [4, 258].

Як переконує досвід, соціальна боротьба між різними класами неминуче наближає катастрофу – перемогу Петра I над шведсько-українськими військами на Полтавському полі 27 червня 1709 року, після чого доля української держави, як писав історик, «була зважена на терезах російської імпералістичної політики» [3, 34], а дні самого Мазепи вже були порохом, він відчував, що «коли мрія його розвіялась, життя втікає від нього» [1, 99].

Л. Старицька-Черняхівська докладно проаналізувала причини велико старшинської опозиції до Мазепи (через Україну постійно йшли московські війська, грабували й розорювали; Петро I у пошуках союзників обіцяв роздарувати всю Правобережну Україну; розпуск козацьких відділів і заміна їх царським

військом, зруйнування Січі; ізоляція старшин до Сибіру). Усе свідчило про кінець козацької автономії. Тому, навіть розуміючи позірну гру, в яку мусив грати з Петром I Мазепа, незадоволена козацька старшина збиралася то у обозного Ломиковського, то у миргородського полковника Апостола: радилися, перечитували договори Хмельницького і Гадяцькі пакти Виговського, та у вирішальний момент не підтримали намірів Мазепи (окрім вузького кола однодумців).

Загострене зовнішнє протистояння Мазепи супроводжується внутрішньою психологічною боротьбою досвідченого ватажка, котрому в боротьбі за поставлену мету – вільний і не завойований народ – доводилося кидати у кривавий вир друзів (у соціально-політичній дуелі Мазепи та Семена Палія кожен має свій сенс), розриватися між сподіваннями на допомогу шведського короля Карла XII та російського царя Петра I.

Конфлікт віршованої драми має глибокий філософський зміст, надзвичайно актуальний у політичному, соціальному та духовному планах. Тут виявляється неоромантичний порив І. Мазепи до ідеалу нової могутньої держави:

Річ Посполиту ми
Свою міцну повинні закладати:
Не польський Сейм – свавільних бунтарів,
Не холопів приборканих Петрових,
А лицарів – України синів,
Горливих, не зрадливих і завзятих [4, 258].

Найкращою формою державного устрою Мазепа визнає республіку, хоча можливі й інші, проте головний принцип держави – суверенітет народу. Правова внутрішнього вибору гетьмана підтверджується підтримкою старшини, яка складає клятву на вірність Україні.

Друга лінія п'єси – кохання Івана Мазепи до Мотрі, яке поглиблює драматизм образу головного героя, надаючи йому романтичного колориту. Через стосунки з жінкою Л. Старицька-Черняхівська розкриває головні домінанти внутрішнього світу гетьмана – гідність,

розсудливість, вірність, жертовність. Старий гетьман жертвує своїм особистим щастям (добровільно відпускає у монастир Мотрону, останнє кохання), аби не схибити, не повторити помилок своїх попередників, бо на іншій шальці терезів – доля цілої країни:

Владико мій, дай серцю міць і крицю,
Щоб не схибнуть, не змити й на крок.
Богдан порвавсь і втратив Берестечко,
А Дорошенко правий берег весь
І разом з ним і цілу Україну... [4, 281].

Отже, для «подвижницької трагедії» «Іван Мазепа» властива увага до чуттєвої діяльності персонажа, герой, що протистоїть негативним суспільним обставинам і оточенню (неоромантизм). Неокласицистичною ознакою драми є образна монументальність, поєднана із внутрішньою динамікою і чуттєвістю. Л. Старицька-Черняхівська у п'єсі всупереч офіційній «імперській» історіографії представила постать Мазепи великим українським патріотом, політиком і дипломатом, який втілював ідею державності, незалежності рідного краю. Для реалізації цього завдання авторка вдалася до жанру трагедії, що ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості, яка прагне максимально втілити свої творчі потенції, і об'єктивно не може їх реалізувати.

Список використаних джерел

1. Борщак І. Іван Мазепа: Життя й пориви великого гетьмана / Борщак І., Мартель Р.; пер. з фр. М. Рудницького. — К.: Свенас, 1991. — 136 с.
2. Мірошніченко Н. Модернізм в українській драматургії початку ХХ століття / Н. Мірошніченко // Український театр ХХ століття. — К.: ЛДЛ, 2003. — С. 4—36.
3. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / О. Оглоблин; ред. Л. Винар, упоряд. І. Гирич, А. Атаманенко; 2-ге доп. вид. — Нью-Йорк-Київ-Львів—Париж-Торонто, 2001. — 464 с.
4. Старицька-Черняхівська Л. Іван Мазепа Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Л. М. Старицька-Черняхівська; вступ. ст., упоряд. та приміт. Ю. М. Хорунжого. — К.: Наук. думка, 2000. — 848 с.
5. Сохацька Є. І. «Молюся за весь рідний край...»: Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності / Є. І. Сохацька. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2007. — 276 с.

I. RODIONOVA
Mykolaiv

IMAGE OF MAZEPА IN TRAGEDY «IVAN MAZEPА» BY LUDMILA STARYTSKA-CHERNJAHIVSKA

In the article the important features of tragedy and means of creating the image of Ivan Mazepа in the play «Ivan Mazepа» by L. Starytska-Chernjahivska are investigated.

Key words: tragedy, conflict, character, vicissitudes, Neo-romanticism, Neo-classicism.

И. Г. РОДИОНОВА
г. Николаев

**ОБРАЗ МАЗЕПЫ В ТРАГЕДИИ ЛЮДМИЛЫ СТАРИЦКОЙ-ЧЕРНЯХИВСКОЙ
«ИВАН МАЗЕПА»**

В статье исследуются конститутивные признаки трагедии и средства формирования образа Ивана Мазепы в одноименной драме Л. Старицкой-Черняхивской.

Ключевые слова: трагедия, конфликт, характер, перипетии, неоромантизм, неоклассицистический стиль.

Стаття надійшла до редколегії 10.08.2014 р.

УДК 82-95(477)

Л. М. РОМАНЮК

м. Николаїв

romanuk99@gmail.com

**УКРАЇНЬСЬКА ДИСКУСІЯ ЩОДО
«ЕКСПЕРИМЕНТУ СТИЛІВ»
У ЛІТЕРАТУРІ 20-х рр. ХХ століття**

У статті йдеться про дискусію українських літературних критиків на сторінках періодичних видань 20-х рр. ХХ століття щодо «стилю доби».

Ключові слова: стиль доби, стильові течії, дискусія, експеримент.

Початок ХХ століття був найцікавішим періодом в історії українського письменства, боротьбою народницького реалізму й модернізму. Митці слова більше уваги приділяли питанням форми, виробленню смаку до різноманітних стильових і жанрових експериментів. Утім остаточно зламати стереотип народницької літератури не вдалося. Це обговорювалося на сторінках тогочасних журналів «Літературно-критичний альманах», «Музагет», «Українська хата», «Червоний шлях», «Життя й революція» О. Білецьким, М. Хвильовим, М. Зеровим, М. Доленго, Я. Можейком та ін.

Проблема художніх стилів розглядається у працях сучасних літературознавців і критиків (В. Агеєва, Т. Гундорова, В. Моренець, С. Павличко В. Яременко та ін.).

Одна з найгостріших проблем, що активно дебатовалися в тогочасній критиці, – ставлення до традиції. Нігілістичні настрої загалом дуже сильні в цей час, помітним було й те, з якою легкістю відкидалися чи не всі набутки класичного письменства. Класику закликали негайно викинути «за борт сучасності», а натомість пролетарський колектив мав би створити нові шедеври. Зрозуміло, що така колективна творчість насправді існувала лише в теоретичних побудовах пролеткультівськи зорієнтованих критиків. Олександр Білецький у статті «Про прозу взагалі і про нашу

прозу 1925 року» зважено закликав «вчити-ся... на зразках далеких, вистояних, музейних» [3, 124]. Проблема ставлення до традиції була однією з центральних у літературній дискусії 1925–1928 рр.

Критика закидає письменникам двадцятих років не увагу до форми, стилістичну невибагливість. Микола Зеров, оглядаючи тодішню українську прозу, вважав її полем невикористаних можливостей – і знов-таки закликав учитися у класиків: «Широке поле невикористаних можливостей і при тому відсутність справжнього учеництва, знаннів, авторської вибагливості, мистецького заглиблення – от атмосфера, в якій виростає наше молоде повістярство» [5, 33]. Зокрема, молоді нігілісти, палкі ревнителі нового, революційного мистецтва називали непотрібним і прикрим архаїзмом психологічний аналіз. Увагу до психології, до мотивації поведінки персонажів часто таврували як несумісну з новітньою манерою письма.

Дискутувалися й проблеми «провідного стилю» доби. Визначень тут не бракувало: «пролетарський реалізм» (Б. Коваленко, І. Кулик); «неореалізм» (С. Пилипенко); «ліричний імпресіонізм» (М. Доленго); «конструктивний динамізм» (В. Поліщук). Усе ж загальний напрям еволюції можна визначити: впродовж двадцятих років – від малих лірико-